

יגיל לוי. יורים ולא בוכים: המיליטריזציה החדשה של ישראל בשנות האלפיים. למדא. 2023. 442 עמודים

עפרה בן-ישי*

יש ספרים שיד הגורל מתזמנת את פרסומם לשעה היסטורית. כזהו יורים ולא בוכים. על רקע אירועי 2023-2024 בישראל חושף הניתוח החד כתער המוצע בספר את ההתמכרות הממושכת של החברה הישראלית למיליטריזציה, ומטלטל את גדר הפרדה - שהוגבהה בעמל רב - בין מה שנעשה בשם המדינה מעבר לגבולה ובין המתרחש בדלת אמותיה. עדויות להתמכרות זו עלו כבר בכתיבה הפובליציסטית נגד הרפורמה המשפטית שהממשלה ניסתה לקדם, כאשר הכותבים ביקשו למנף את המחאה באמצעות השאלה משפת ההתנגדות לכיבוש ומהגיזנה (ברנע, 2023; רפופורט, 2023). יש אף שהציעו לראות בפיזור ההפגנות על ידי שוטרי היס"מ גרסה עדכנית של פרשת אלאור עזריה (טלשיר, 2023), שספרו של לוי מייחס לה מעמד של אבן דרך בגיבושה ובהשלטתה של מיליטריזציה חדשה. דוגמאות אלו ממחישות כי אפשר שמנגנוניה של המיליטריזציה החדשה מקרבים את היום שבו יחלחל הסכסוך לתוך החברה הישראלית ויטלטל את הסולידריות המיליטריסטית שנקמה בין שבטיה.

מאז מאמרו החלוצי של ברוך קימרינג (2023) בנושא סבורים חוקרים ביקורתיים כי המיליטריזם הפך טבע שני בחברה בישראל. אולם לפי ספרו של לוי, בעשורים האחרונים לבש המיליטריזם צורה פרדוקסלית המתעתעת בנו, משום שהיא מסתרת בנבכי של שיח ליברלי המשמש לה "עלה תאנה אך לא עלה של זית" (ברזילי, 2004, עמ' 264). כך מוקנית לגיטימציה לטבעה החדש והמתעצם של האלימות הצבאית, ובעזרתה מתאפשר למגזרים מסוימים להתהדר בנוצותיה ולאחרים להתמרק מעוולותיה.

יגיל לוי ואורי בן-אליעזר הם אולי שני הסוציולוגים הבולטים ביותר בהתמסרותם לחשיפת המיליטריזם הישראלי. אולם לעומת בן-אליעזר, שהגיע למסקנה כי שורשי המיליטריזם הם בקשר הגורדי בינם ובין אתנו-לאומיות (בן-אליעזר, 2019), לוי אינו מסתפק בכך, והוא מחפש את ההסבר בתגודות הפרדוקסליות שבתופעת הלאומיות בעידן הגלובלי - כאשר מחד גיסא מתעצם כוחו של השוק ומתחזקים האוניברסליזם, הליברליזציה, משפוט המלחמה ושיח זכויות האדם, ומאידך גיסא מעמיקה הסגירות הפרטיקולריסטית ומתרחבת ההתמזגות הצמיגה בין לאומיות לדת. ששת פרקי הספר מגויסים אפוא לפענוח הקשרים המורכבים בין המיליטריזם ובין תהליכים סוציו-פוליטיים רחבים שלכאורה היו אמורים דווקא לרסן אותו.

על פי הנתען בספר, ככל שגברו החסמים על הפעלתו של כוח צבאי כך גברה הלגיטימציה להפעלתה של אלימות. מכאן נולדה גרסתה הפרדוקסלית של המיליטריזציה החדשה. מאמץ מדינתי להחלשת העניין של המעמד הבינוני-גבוה ביישוב הסכסוך, והקואליציה

* ד"ר עפרה בן-ישי, המחלקה לסוציולוגיה, מדע המדינה ותקשורת, האוניברסיטה הפתוחה

שנרקמה בין המדינה ובין קבוצות אתנו־דתיות־לאומיות, טשטשו את מחיר הסכסוך והחלישו את ההנעה לסיימו. באמצעות פרשנות מקורית זו לוי מתיך לקטלוג תודעתי אחד (Subbiondo, 2005) את כלל הייצוגים של המיליטריזציה החדשה – את זו הקשה והרכה, האקטיבית והפסיבית, הדינמית והאיטית, הישירה והעקיפה, הגלויה והלטנטית, המפורשת והמשתמעת, הכבושה והמתפרצת, ואף את הנורמטיבית והחריגה. הקטלוג אינו רק מהלך אנליטי מרשים; הוא גם מכריח להתבונן במיליטריזציה החדשה נכוחה ואינו מניח לחסות בצילה הנוח של העמימות שמספק פיצולה של התופעה.

ייצוגיה של המיליטריזציה החדשה נשענים על שלושה הסבריי־על. הראשון מבוסס על הזיקה התיאורטית בין מיליטריזציה ובין הלגיטימציה להפעלת אלימות: האידיאה המיליטריסטית זקוקה לתרגום מטריאלי שיעגן את עקרונותיה במאזן הכוח החברתי והפוליטי, יבוא לידי ביטוי בהקצאת ההון החברתי והכלכלי וימנע התנגדות בתוך הצבא ומחוץ לו. ה"מתרגמת", לעניין זה, היא הלגיטימציה לאלימות.

הסבר־העל השני קשור ברשת הענפה של השחקנים האנושיים והלא אנושיים הנחשפת בספר. רשת זו אינה מותירה אף מרחב חף ממיליטריזציה ויש בה תפקיד מיוחד לטכנולוגיות הלחימה המתקדמות, שמורידות את מחיר הדם של הלחימה ומעבות את האדישות כלפיה. הסבר־העל השלישי נובע מן הברית בין כוחות ניאוליברליים לכוחות ריאקציוניים, המקדמת את התפיסה כי הסכסוך נצחי ובלתי פתיר וכי עוולותיו, גם אם הן טורדות את המצפון הליברלי, הן מידתיות ובלתי נמנעות. זה גם ההסבר הצפוי למשוך את עיקר הביקורת על הספר, מפני שפרשנותו נשזרת ללא הבחנה מספקת במחאה נגד הכיבוש. בכך הוא מזמין קריאה פוליטית לעומתית (ראו למשל לוי, 2023) ומותיר קשב מועט מדי למחירים שהמיליטריזציה גובה מחוסנה הפנימי של החברה בישראל.

עניין זה קשור גם לשאלת קהל היעד. ההתמקדות בהקשר הישראלי מעידה על שאיפה להשפיע על הדיון הציבורי בישראל מתוך גישה הרואה שליחות ציבורית בדיסציפלינה הסוציולוגית (Levy, 2015). בה בעת, הספר מנסה להניח תוצר אקדמי עשוי למשעי, המתכתב עם הקהילה האקדמית והמבוסס על מגוון תיאורטי עשיר ועל פרשנות כוללת שמשאיה תרומה תיאורטית מרשימה, באופן החורג מגבולות המקרה הישראלי.

אולם התשוקה ללכוד תמהיל קוראים מגוון עומדת לעיתים בעוכריו של הספר. הוא ערוך במבנה דידקטי הדוק; כל פרק פותח בנקודה שבה הסתיים קודמו מתוך חיבור מפורש ביניהם. זהו מבנה שאינו מתאים לכל קהל. הקורא המורגל בקריאה אקדמית עלול לחוש כי לא ניתן לו די אשראי להבין דבר מתוך דבר. יתרה מזו, אם הספר מתיימר לקדם שינוי חברתי, הרי אופן כתיבתו אינו משרת זאת, שכן הקפדנות שבה כל גורם וסיבה נתפרים במהודק זה לזה משרה תחושת דטרמיניזם אין אונים.

הספר נפתח במבוא הסוקר את התשתית התיאורטית ומניח את היסודות למנגנון הפחתת עלויות הסכסוך, בפרט עבור המעמד הבינוני החילוני, שעניינו בהסדר פוחת, בניגוד לקבוצות האתנו־דתיות־לאומיות, המעוניינות בקיבוע הסכסוך כדי לשמר את זהותן ואת תרומתן הפוליטית הייחודית. לאחר מכן מובאים שישה פרקים שכל אחד מהם חושף נדבך ייחודי בהנצחת האלימות. הפרק הראשון מוקדש לאופן שבו הפעולה הצבאית התנתקה מתכליתה המדינית, ואילו הפרק השני מצביע על רתימת ההיגיון הצבאי למהלך מדיני של סיפוח: אמצעי עיצוב תודעה מאפשרים לדרג המדיני לקדם בורות ציבורית ולהציג

את האלימות כהכרה, והחברה האזרחית והתקשורת תורמות לכך. הפרק השלישי מראה כיצד מנגנוני יצירת הבורות זורעים פחד שמצדיק את האלימות. האלימות נעקרת מהקשר בחסות הגדרתו של הסכסוך מאז שנת 2000 כ"מלחמת העצמאות השנייה" ובחסותם של תהליכי "הדלתה" (המושג שבאמצעותו הספר מתאר אתנו-לאומיות משוקעת דת), ומקודמים שיח קורבני ודה-הומניזציה של האויב, המסומן כאחראי לפגיעה באזרחיו.

הפרק הרביעי מוקדש ל"יציאת האלימות מהארון", תהליך שבו המיליטריזציה משתנה מ"יורים ובוכים" ל"יורים, לא בוכים ולא מתביישים", ומתכונן שיח הרואה באלימות הצבאית דפוס ראוי שאין הצדקה להסוותו או להכחישו. הלגיטימציה לאלימות הצבאית מקודמת מלמטה למעלה, מבוזרת לידי המתנחלים המשמשים כ"זרוע אפורה" של המדינה, כוללת ביטויים של גאווה ונקמה, שוללת את הדיון המוסרי ורודפת ארגוני זכויות אדם. פרשת אלאור עזריה מסומנת כאבן דרך בתהליך זה משום שהדיון הציבורי בה הצליח בין הוויכוח על מוסריות המעשה ובין המאבק להכרה באלימות החדשות הנושאות בעול ההקרבה. מחירי "היציאה מן הארון", הנידונים בפרק החמישי, משתקפים במעבר ממיליטריזם רך למיליטריזם קשה המבקש לעצב את החברה לאור ערכיו. הפרק השישי הוא המרתק ביותר, משום שנחשפים בו מחירי הברית בין הניאו-ליברלים להדלתה. בחסות ברית זו מגויסים שיח זכויות האדם והמשפוט של המלחמה כדי לגונן על הפעלת האלימות ולהגדיר את עוולותיה כ"נוק אגבי". טכנולוגיות הלחימה המתקדמות מאפשרות להרחיק את מפעילי האלימות מקורבנותיה, לחסוך בנפגעים לצד שלנו ולמצב את הצבא כקטר ההייטק הניאו-ליברלי.

דווקא אקורד הסיום נכתב בקול ענות חלושה. אמנם לוי שב ושוחט את מסקנתו כי השילוב בין המיליטריזציה החדשה ובין הלגיטימציה להפעלת האלימות מחולל תהליך פרדוקסלי שגורם לסכסוך להיתפס כנצחי וכבלתי פתיר, אלא שהוא מקדיש ניתוח קצרצר בלבד לפתרונות האפשריים, ואלה אינם משכנעים ואינם נראים בני קיימא. כך, מושג הדמוקרטיה הדיונית מוצג כתרופת פלא, אך נשאר ערטילאי במידה רבה. חולשותיה של הדמוקרטיה הדיונית נידונו זה מכבר (Kohn, 2000). לאור המתחולל בימים אלו בדמוקרטיות ובישראל מצטיירת הדמוקרטיה הדיונית כמשאת נפש, ולנוכח פח הבורות שהציבור לכוד בו, קשה להבין מדוע המחבר שם את מבטחו בהיתכנותו של דיון ציבורי מושכל בנושא: אם האקדמיה והתקשורת לכודות בסבך המיליטריזציה החדשה, מה יעשה הציבור השבוי בבורותו? גם התקווה כי האמרת מחירי הסכסוך או התהוותה של חלופה מדינית יקדמו את המסקנה שהאלימות הצבאית מיצתה את דרכה נראית כמשאלת לב, לנוכח אירועי 2024.

נוסף על כך, בתום הקריאה מתחזקת התחושה כי הספר מזהה את המדינה, הצבא וקואליציית ההדלתה כבעלות העניין המרכזיות במיליטריזציה. החברה האזרחית והגורמים הליברליים הם אמנם שותפים מסייעים, אך אחריותם פחותה. כך למשל מניח המחבר לחסידות הפמיניזם המיליטריסטי בישראל ליהנות מן התקווה כי בבוא השלום יצטרף הפמיניזם הישראלי להובלתו, תקווה שספק אם יש לה על מה להסתמך; אם הובלת השינוי טמונה בכוחות ובאידיאולוגיה ליברליים במובהק, קשה לזהות מהיכן יצמחו בישראל של 2024 הכוחות, המהלך התודעתי והפרוגרמה למימוש.

לסיכום, ספרו של לוי הוא מלאכת מחשבת של שילוב בין חיבור אקדמי מרשים ובין כתב אישום חברתי-פוליטי נוקב. הוא עדות מומחה המפליאה לראות במבט חד את התמונה השלמה על שלל פרטיה ואף ליצוק בה המשגות ייחודיות בעזרת פרשנות רחבה,

ידענית ובעלת מעוף. אך דווקא בשל הדיאגנוזה המבריקה, עצוב שהפרוגנוזה אינה משיגה אותה. אולי לאירועים הדרמטיים שפקדו את מדינת ישראל בשלהי 2023 תהיה אחרית פוקחת עיניים ותודעה.

רשימת מקורות

- בן־אליעזר, אורי. (2019). *מלחמה במקום שלום: מאה שנות לאומיות ומיליטריזם בישראל*. מודן.
- ברזילי, גד. (2004). תיאוריה וביקורת אזרחית על צבאיות. *תיאוריה וביקורת*, 24, 257-264. ברנע, נחום. (2023, 27 ביולי). צומוד. ידיעות אחרונות.
- טלשיר, אורי. (2023, 3 באוגוסט). כמו אלואר אזריה, גם יאיר חנונה לא רואה בקורבן שלו אדם. *הארץ*.
- לוי, איל. (2023). "הצבאי הוא המדיני". *עדכן אסטרטגי*, 26(2), 125-128.
- קימרלינג, ברוך. (1993). מיליטריזם בחברה הישראלית. *תיאוריה וביקורת*, 4, 123-140.
- רפפורט, מירון. (2023, 27 ביולי). להפיל את המשטר: כך הפכה מחאת מעמד בינוני למרד. *שיחה מקומית*.
- Kohn, Margaret. (2000). Language, power, and persuasion: Toward a critique of deliberative democracy. *Constellations*, 7(3), 408-429.
- Levy, Yagil. (2015). Time for critical military sociology *Res Militaris: European Journal of Military Studies*, 5(2).
- Subbiondo, Joseph L. (2005). Benjamin Lee Whorf's theory of language, culture, and consciousness: A critique of western science. *Language & Communication*, 25(2), 149-159.